

การท่องเที่ยวภูมิทัศน์สถาปัตยกรรมในรัชกาลที่ 5 ในพื้นที่ย่านสวนดุสิตและพื้นที่ ต่อเนื่อง

Landscape Architecture Tourism in the Era of King Rama V in Suan Dusit Area and Related Areas

ภาวิณ สุทธินนท์

Pawin Suttinont

วิทยาลัยสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา

College of Architecture, Suan Sunandha Rajabhat University

บทคัดย่อ

การศึกษาการท่องเที่ยวภูมิทัศน์สถาปัตยกรรมในรัชกาลที่ 5 พื้นที่ย่านสวนดุสิตและพื้นที่ต่อเนื่องมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อ ศึกษาลักษณะทางกายภาพเชิงสัณฐาน ย่านประวัติศาสตร์การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่สวนดุสิตและพื้นที่ต่อเนื่อง และศึกษามรดกและทรัพยากรทางวัฒนธรรม ในพื้นที่สวนดุสิตและพื้นที่ต่อเนื่อง เพื่อเสนอแนวทางการเพิ่มศักยภาพสำหรับแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่สวนดุสิตและพื้นที่ต่อเนื่อง การศึกษาวิจัยเป็นการวิจัยแบบผสมในเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ โดยใช้แบบประเมินคุณค่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ แบบประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว ร่วมกับการวิจัยเชิงคุณภาพ ในลักษณะเชิงสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง การสนทนากลุ่ม

การศึกษาวิจัยนี้ทำในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในพื้นที่สวนดุสิตและพื้นที่ต่อเนื่องซึ่งประกอบด้วย 3 เขตคือ เขตพระนคร เขตป้อมปราบศัตรูพ่ายและเขตดุสิต จากงานวิจัยเรื่องการท่องเที่ยววัฒนธรรมในพื้นที่ย่านสวนดุสิตและพื้นที่ต่อเนื่องได้พบว่า ภูมิทัศน์ของสัณฐานเมืองและมรดกวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมในพื้นที่วิจัยนี้มีความน่าสนใจในการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการปรับเปลี่ยนเข้าสู่ยุคสยามใหม่ (New Siam) จึงได้เน้นศึกษาเชิงลึกใน 2 ประเด็นดังกล่าว

ผลการศึกษาพบว่า อิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกที่แพร่เข้ามาในภูมิภาคนี้และทั่วโลก นำมาซึ่งการปรับตัวเพื่อให้ประเทศไทยรอดพ้นจากการเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกโดยการเปลี่ยนแปลงทั้งภูมิทัศน์ของเมืองและสถาปัตยกรรมที่ต้องรับเอาวิทยาการและอารยธรรมของชาติตะวันตกเข้ามาปรับให้สอดคล้องกับประเทศไทยให้ได้มากที่สุด นำมาซึ่งการเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตของคนไทยที่ต้องปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ในยุคสมัยนั้นต่อไป

คำสำคัญ : ภูมิทัศน์ของสัญญาณเมือง มรดกวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรม

Abstract

The research of landscape architecture tourism in the era of King Rama V in Suan Dusit area and related areas was aimed to study the landscape's physical characteristics of the cultural tourism attractions in Suan Dusit area and related areas and study the cultural heritage and resources in Suan Dusit area and related areas to present the guidelines for enhancing the cultural tourism attractions in Suan Dusit area and related areas. The research was quantitative research by using the evaluation of cultural resource values both tangible and intangible, evaluation of tourism potential, and qualitative research using the survey, observation, structured interview, and group conversation. Data was gathered from 3 cultural tourism attractions in Suan Dusit area and related areas; Phra Nakhon District, Pom Prap Sattru Phai District, and Dusit District.

The research of landscape architecture tourism in the era of King Rama V in Suan Dusit area and related areas revealed that urban landscape and cultural heritage were interesting in a change to the era of New Siam, in consequence, the researcher has emphasized the in-depth study in these 2 issues.

The findings revealed the effect of Western civilization on this region and around the world led to the adaptation of Thailand's survival from being colonized by Western nations by changing the urban landscape, architecture, and lifestyle of Western civilization in those eras.

Keywords: Urban Landscape, Architectural Heritage

ความเป็นมา

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมนับเป็นอุตสาหกรรมหนึ่งที่สามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศโดยอาศัยทุนทางวัฒนธรรมมาเป็นจุดขายเพื่อดึงดูดความสนใจจากนักท่องเที่ยว ทั้งนี้การท่องเที่ยววัฒนธรรมเป็นสิ่งที่สามารถตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในการเรียนรู้วัฒนธรรมและมรดกทางประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะการเยี่ยมชมงานสถาปัตยกรรมซึ่งเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Cultural Heritage) งานเทศกาล ประเพณี และสัมผัสวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่เกิดจากชุมชนดั้งเดิมที่มาจากหลากหลายเชื้อชาติและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นเสน่ห์ของการท่องเที่ยวในย่านวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่

พื้นที่สวนดุสิตเริ่มมีการปรับเปลี่ยนทั้งในด้านการขยายพื้นที่ การสร้างถนน อาคาร บ้านเรือน การขุดคูคลอง ตลอดจนเกิดศิลปวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดเอกลักษณ์ที่แสดงถึงวิถีชีวิต คติความเชื่อต่อพุทธศาสนามาตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ของกรุงรัตนโกสินทร์ จนเริ่มมีการขยายตัวของเมืองในชัดเจนในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 โดยเฉพาะสถานที่สำคัญในพื้นที่สวนดุสิตเริ่มมีการขยายเมือง โดยเฉพาะทางด้านงานสถาปัตยกรรมประเภทวังและสถานที่สำคัญต่างๆ อาทิเช่น พระที่นั่งวิมานเมฆ พระที่นั่งอภิเชษฐดุสิต พระที่นั่งอัมพรสถาน พระที่นั่งอุดรภาค พระตำหนักราชฤทธิรุ่งโรจน์ พระที่นั่งอนันตสมาคม ลานพระบรมรูปทรงม้า พระลานราชวังดุสิต เป็นต้น และนับตั้งแต่ พ.ศ. 2394-2468 เป็นยุคของการล่าอาณานิคมจากประเทศตะวันตกซึ่งตรงกับในรัชสมัยของ รัชกาลที่ 5 และตรงกับยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมของยุโรป ในประเทศไทยก็เป็นช่วงสร้างบ้านแปงเมืองและมีการนำขนบธรรมเนียมและประเพณีตะวันตกเข้าสู่ประเทศสยามในขณะนั้นทำให้เกิดภาพลักษณ์ตามสากลโลก โดยมีอิทธิพลถึงสถาปัตยกรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ภูมิปัญญา ภาษา และวัฒนธรรม ซึ่งได้กลายเป็นทรัพยากรทางวัฒนธรรมที่สำคัญของคนไทยในปัจจุบัน เป็นการปรับเปลี่ยนของประเทศไทยเข้าสู่ยุคสยามสมัยใหม่ (New Siam) ซึ่งได้เริ่มกระบวนการปฏิรูป หรือ ขบวนการทันสมัย (Modernization) อันเกิดจากสนธิสัญญาเบาริงซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนของการปรับปรุงสยามให้เป็น "อารยะ" ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงบ้านเมือง การสร้างโครงสร้างพื้นฐาน การขยายและปรับปรุงถนนสายเดิม และขยายพระนครไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ รัชกาลที่ 5 ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตัดถนนสามเสน และถนนราชดำเนินขึ้น โดยถนนราชดำเนิน คือ ถนนหลวง (Avenue) ที่งดงามตามมาตรฐานตะวันตก ประกอบด้วย สะพาน น้ำพุ วงเวียน และต้นไม้ต่างๆ โดยแบบแผนจากถนนช็องเซลีเซ (Champs Elysees) เพื่อเชื่อมการติดต่อระหว่างพระราชวังดุสิตที่ทรงสร้างขึ้นใหม่บริเวณทางเหนือกรุงรัตนโกสินทร์และพระบรมมหาราชวัง ทำให้เกิดงานออกแบบชุมชนเมืองขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย มีการตัดถนน คลอง การสร้างสะพานข้ามคลอง ตลอดจนการขยายพระราชวังในพื้นที่สวนดุสิต ทำให้เกิดวัง ตำหนักและอาคารสำคัญต่างๆตามแนวการวางผังเมืองที่เกิดขึ้น รวมทั้งอาคารบ้านเรือนและพื้นที่พาณิชยกรรม บริเวณพื้นที่นี้จึงมีมิติของวัฒนธรรมทั้งทางด้านภูมิทัศน์และสถาปัตยกรรมที่มีลักษณะเป็นถิ่นที่ (Place) ที่มีอัตลักษณ์ที่น่าสนใจ

ความเป็นถิ่นที่ของย่านสวนดุสิตและพื้นที่ต่อเนื่องเกิดจากองค์ประกอบของบริบททั้งด้านกายภาพและสังคม ความเป็นถิ่นที่ที่มีอัตลักษณ์ทำให้เกิดภูมิทัศน์ทั้งทางด้านของเมืองและลักษณะสถาปัตยกรรม พื้นที่ถูกแปรเป็นถิ่นที่ด้วยมิติทางวัฒนธรรมซึ่งก็คือ ความคิด ความหมาย และการกระทำของสังคมซึ่งมีผลต่อสภาพแวดล้อม (อคิน รพีพัฒน์, 2551; Rapoport, 2005) และถิ่นที่ คือสภาพแวดล้อมซึ่งเป็นผลผลิตแห่งปรากฏการณ์การดำรงชีวิตของมนุษย์ อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่ปรากฏจากการมองเห็น แต่อัตลักษณ์คือความหมายที่ถูกสร้างเพื่อสื่อสารถึงความจริงที่มนุษย์เชื่อและปรารถนา การท่องเที่ยวภูมิทัศน์สถาปัตยกรรมในรัชกาลที่ 5 ในพื้นที่ย่านสวนดุสิตและพื้นที่ต่อเนื่องจึงเป็นการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้และรับรู้ต่อ“ความหมาย”ของพื้นที่นี้

พื้นที่ศึกษาการท่องเที่ยวภูมิทัศน์สถาปัตยกรรมในรัชกาลที่ 5 ในพื้นที่สวนดุสิตและพื้นที่ต่อเนื่อง ปัจจุบันเป็นเขตการปกครอง 3 เขต ประกอบด้วย เขตพระนคร เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย และเขตดุสิต ซึ่งแต่เดิมมีการอาศัยอยู่ของชุมชนหลากหลายชาติพันธุ์ทำให้พื้นที่นี้มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมไปด้วย

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาภูมิทัศน์ผ่านฐานเมือง (Urban Morphology) ในย่านสวนดุสิตและพื้นที่ต่อเนื่อง
- 2) เพื่อศึกษามรดกทางวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมในย่านสวนดุสิตและพื้นที่ต่อเนื่อง

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ในงานเขียนเรื่อง Image of The City (1960) โดย Kevin Lynch ซึ่งเขียนถึงกระบวนการทางปัญญาของมนุษย์ในการรับรู้และเกิดเป็นจินตภาพ (Image) ของภูมิทัศน์โดยมีโน้ตทัศน์ของแต่ละคนโดยมีองค์ประกอบที่ทำให้เกิดแผนที่ทางจิต (Mental Map) อยู่ 5 สิ่ง คือ เส้นทาง (Path), เส้นขอบ (Edge), ภูมิสัญลักษณ์หรือจุดหมายตา (Landmark), จุดตัดของเส้นทางหรือชุมชน (Node) และย่าน (District)

Kevin Lynch ได้พูดถึงภาพลักษณ์ของเมืองที่ดีจะเกิดขึ้นจากจินตภาพหรือภูมิทัศน์ของเมืองที่คนสามารถจดจำได้ ยิ่งเมืองมีรูปแบบหรือรูปทรงที่ดีมากเท่าไรจินตภาพของเมืองก็จะมีภาพชัดเจนมากขึ้นไปเท่านั้น จินตภาพหรือภูมิทัศน์ของเมืองประกอบด้วย 3 องค์ประกอบ คือ เอกลักษณ์ (Identity) โครงสร้างเมือง (Structure) และความหมาย (Meaning) ซึ่งจะมีปัจจัยที่สนับสนุนองค์ประกอบอยู่ 5 ปัจจัยคือ แผนที่ทางจิตดังที่ได้กล่าวข้างต้นมาแล้ว

ฐานเมืองของกรุงรัตนโกสินทร์ในอดีตโดยการสันนิษฐานจากเอกสารบันทึกคำให้การของชาวต่างชาติที่เดินทางเข้ามาตั้งแต่สมัยอยุธยา(จดหมายเหตุลาลูแบร์) หรือพงศาวดารต่างๆที่อ้างว่าพื้นที่บางกอกทั้งก่อนและเมื่อมีกรุงรัตนโกสินทร์แล้วเต็มไปด้วยบ้านเรือนท่ามกลางเครือข่ายลำคลองสวนผลไม้และทุ่งนา(นิราศสุนทรภู่) บ่งบอกได้ถึงความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันระหว่างรูปแบบการตั้งถิ่น

ฐานและสภาพภูมิทัศน์แวดล้อมตามบริบททางภูมิศาสตร์ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนล่างที่ต้องอาศัยเครือข่ายลำคลองเพื่อเกื้อหนุนในการดำรงชีวิตทั้งการเกษตร การอุปโภคบริโภค การคมนาคมขนส่ง ติดต่อกับแหล่งชุมชนอื่น สำหรับภาพรวมองค์ประกอบน้ำทั้งหมดที่ปรากฏในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 สามารถจำแนกองค์ประกอบน้ำได้ ดังนี้

1) คลองหลักก่อนการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ (คลองเก่า) มีประวัติการสร้างมาตั้งแต่ก่อนสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่ คลองบางขุนพรหม คลองสามปลื้ม คลองวัดพลับพลาชัย คลองส้มป่อยและคลองหัวลำโพงเก่า

2) คลองหลักหลังสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ (คลองใหม่) ได้แก่ คลองคูเมืองเดิมที่ขุดตั้งแต่สมัยธนบุรี ส่วนคลองที่ขุดขึ้นพร้อมการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์หรือในช่วงที่มีการขยายกรุงเทพฯ ได้แก่ คลองหลอด คลองมหานาค คลองผดุงกรุงเกษม และคลองขุดหัวลำโพง (พระรามสี่)

3) คลองหรือลำน้ำรอง เป็นลำคลองที่ขยายต่อมาจากคลองหลักก่อนสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์หรือคลองเก่า ส่วนใหญ่เป็นลำคลองประเภทลำประโดงที่ต่อเข้าชนัดสวนที่ยังคงมีเหลือให้เห็นอยู่ในแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450

4) คูน้ำ องค์ประกอบน้ำประเภทนี้ส่วนใหญ่เป็นคูน้ำของวัดที่เชื่อมต่อมาจากคลองเก่าหรือคลองใหม่ มีทั้งคูน้ำที่ล้อมรอบวัดทุกด้านและคูน้ำที่ล้อมวัดเพียงบางส่วน ตลอดจนคูน้ำที่คาดว่าถูกขุดขึ้นพร้อมการตัดถนน ได้แก่ คูน้ำหลังตึกแถวริมถนนตะนาวศรี คูน้ำริมถนนราชดำเนินกลาง เป็นต้น

5) คูหรือสระภายในพื้นที่ดิน ในพื้นที่วัดหรือพื้นที่อยู่อาศัยของเจ้านาย ปรากฏมีการขุดคูน้ำหรือสระภายในพื้นที่ คาดว่าขุดเพื่อใช้ดินในการถมพื้นที่หรือเพื่อการระบายน้ำ เช่น คูน้ำและสระน้ำภายในพื้นที่ วัดบวรนิเวศ คูน้ำและสระน้ำภายในพื้นที่วังกรมหลวงนครไชยศรี เป็นต้น

สำหรับลักษณะความสัมพันธ์ขององค์ประกอบน้ำและพื้นที่รับน้ำจากแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ. 2450 สามารถจำแนกลักษณะสำคัญที่มีต่อสัญญาณของกรุงรัตนโกสินทร์หลักๆได้ ดังนี้

: พื้นที่ดิน – องค์ประกอบน้ำ – พื้นที่ดิน พื้นที่รับน้ำขององค์ประกอบน้ำเป็นพื้นที่ดินซึ่งถือครองโดยที่อยู่อาศัยหรือวัดโดยไม่มีถนนสาธารณะคั่นกลาง เป็นลักษณะที่มีอยู่มากที่สุดตามที่ปรากฏจากแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ.2450 โดยเฉพาะบริเวณพื้นที่ในเครือข่ายคลองบางขุนพรหม คลองสามปลื้ม และคลองรอบกรุง ในส่วนคลองรอบกรุงพื้นที่ดินส่วนใหญ่เป็นพื้นที่กำแพงเมืองที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1

: ถนน – องค์ประกอบน้ำ – ถนน พื้นที่รับน้ำขององค์ประกอบน้ำเป็นพื้นที่ดินที่ถูกพัฒนาเป็นถนนสาธารณะทั้งสองฝั่ง เป็นลักษณะที่ปรากฏชัดเจนบริเวณเครือข่ายคลองหลักหลังสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่ บริเวณคลองคูเมืองเดิมและคลองผดุงกรุงเกษม

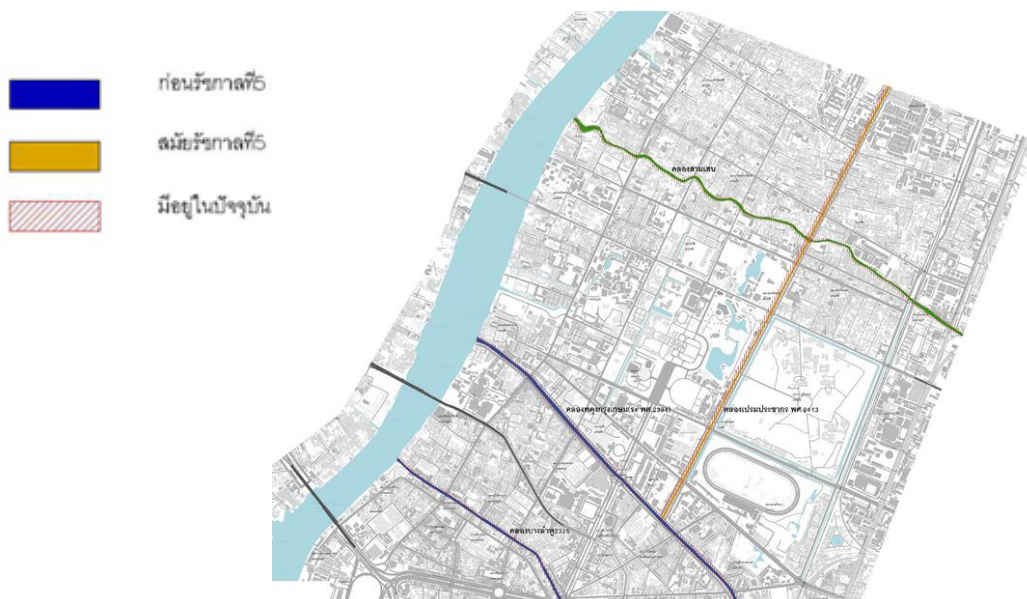
: พื้นที่ดิน – องค์ประกอบน้ำ – ถนน พื้นที่รับน้ำขององค์ประกอบน้ำฝั่งหนึ่งเป็นพื้นที่ดินซึ่งถือครองโดยที่อยู่อาศัยหรือวัดโดยไม่มีถนนสาธารณะคั่นกลาง ในขณะที่อีกฝั่งหนึ่งถูกพัฒนาเป็นถนนสาธารณะ เป็นลักษณะที่ปรากฏบริเวณเครือข่ายคลองหลักหลังสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่

บริเวณคลองคูเมืองเดิมและคลองผดุงกรุงเกษม และบางส่วนของคลองรอบกรุง คลองหลอดทั้งสองสายและคลองมหานาค (เทอดศักดิ์ เตชะกิจขจร)

เมื่อกาลเวลาผ่านไปก็เกิดการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับองค์ประกอบน้ำ เครือข่ายลำน้ำได้สูญหายไปพร้อมกับการเกิดขึ้นมาแทนที่ของเครือข่ายถนน ตรอก ซอย ทางเดิน แต่เครือข่ายลำคลองคูเมืองที่ถูกขุดในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ยังคงปรากฏเหลืออยู่ ในส่วนการเปลี่ยนแปลงมีทั้งการเปลี่ยนจากองค์ประกอบน้ำเป็นพื้นที่ดินสำหรับที่อยู่อาศัยหรือวัด เปลี่ยนจากองค์ประกอบน้ำเป็นถนน หรือจากองค์ประกอบน้ำกลายเป็นแบบผสมผสาน คือเป็นทั้งพื้นดินและถนน (เทอดศักดิ์ เตชะกิจขจร)

ในส่วนขององค์ประกอบน้ำที่คงเหลืออยู่จากแผนที่กรุงเทพฯ พ.ศ.2550 คือ คลองหลักหลวง สถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ ได้แก่ คลองคูเมืองเดิม คลองหลอดวัดราชันดดา คลองหลอดวัดราชบพิธ คลองรอบกรุง คลองมหานาคและคลองผดุงกรุงเกษม โดยความสัมพันธ์แบบพื้นที่ดิน – องค์ประกอบน้ำ – พื้นที่ดิน ปรากฏให้เห็นมากบริเวณคลองมหานาค ความสัมพันธ์แบบถนน – องค์ประกอบน้ำ – ถนน ปรากฏให้เห็นมากบริเวณคลองคูเมืองเดิมและคลองผดุงกรุงเกษม และความสัมพันธ์แบบถนน – องค์ประกอบน้ำ – พื้นที่ดิน ปรากฏให้เห็นมากบริเวณคลองรอบกรุง คลองหลอดวัดราชันดดาและคลองหลอดวัดราชบพิธ (เทอดศักดิ์ เตชะกิจขจร)

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้น ก็พอจะอนุมานได้ว่าก่อนสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ลำคลองถือเป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักรวมถึงปัจจัยสนับสนุนหลักในการดำรงชีวิตมาตั้งแต่สมัยอยุธยา ส่วนคลองหลักสายใหม่บางเส้น เช่น คลองผดุงกรุงเกษมซึ่งขุดขึ้นหลังการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ มีความเป็นสาธารณะมากกว่าโดยแสดงออกมาด้วยการสร้างถนนพร้อมการขุดคลอง องค์ประกอบน้ำในเครือข่ายคลองเก่าก็ยังคงความเป็นสาธารณะในระดับพื้นที่ย่อยด้วยการใช้งานของชาวบ้านและถูกถมให้กลายเป็นถนน ตรอก ซอยและทางเดินในที่สุด

ภาพที่ 1 เส้นทางคมนาคม - การขุดคลองในช่วงรัชกาลที่ 5

ในส่วนของประวัติศาสตร์และที่มาของงานสถาปัตยกรรมในพื้นที่สวนดุสิตและพื้นที่ต่อเนื่องนั้น ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเรียกได้ว่าเป็นยุคของการสร้างบ้านแปงเมืองและฟื้นฟูศิลปวัฒนธรรม หลังจากย้ายราชธานีจากกรุงธนบุรี มาทางด้านตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาและสถาปนา กรุงรัตนโกสินทร์เป็นราชธานี เมื่อ พ.ศ.2325 ด้วยเหตุผลด้านภูมิศาสตร์และความเหมาะสมต่อการขยายเมืองในอนาคต โดยสร้างขึ้นตามรอยการสร้างเมืองและการปกครองตามแบบกรุงศรีอยุธยา ในยุคแห่งการสร้างเมืองมีความต้องการแรงงานเป็นอย่างมาก ทำให้มีกลุ่มคนหลายเชื้อชาติที่เป็นกลุ่มเชลยศึก กลุ่มรับจ้างต่างๆ เช่น จีน เขมร ญวน ลาว เขก และเข้ามาอาศัยตั้งถิ่นฐานอยู่โดยรอบพระนครร่วมกับกลุ่มคนที่อาศัยอยู่เดิมก่อนการสร้างกรุง เช่น กลุ่มชาติโปรตุเกส บริเวณทุ่งสามเสน

ภายหลังจากที่รัชกาลที่ 5 เสด็จกลับจากประพาสยุโรปได้ทรงมีพระราชดำริที่จะเปลี่ยนแปลงกรุงรัตนโกสินทร์ในหลายด้านโดยทรง มีพระราชดำริว่า พระบรมมหาราชวัง (ซึ่งอยู่บริเวณวัดพระแก้ว ท้องสนามหลวง) ในฤดูร้อนจะร้อนนั้นจะร้อนจัดเพราะมีตึกบังอยู่โดยรอบทำให้เกิดการขวางทางลมปลูกสร้างอยู่กันอย่างแออัดปิดทางลมทำให้ที่ประทับร้อนจัด นายแพทย์ประจำพระองค์ได้กราบบังคมทูลว่า ในพระบรมมหาราชวัง ซึ่งเป็นพระราชनिเวศน์ที่ประทับมาแต่เดิมไม่ถูกสุขลักษณะมากนัก ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ตลอดทั้งพระบรมวงศานุวงศ์ประชวรกันเสมอ กระทั่งเมื่อปี พ.ศ. 2441 ในหลวงรัชกาลที่ 5 พระราชดำเนินทอดพระเนตรพื้นที่สวน และทุ่งนาบริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระบรมมหาราชวัง แล้วทรงพอพระราชหฤทัย จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ซื้อที่ดินระหว่างคลองผดุงกรุงเกษมจนถึงคลองสามเสนด้วยพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ พร้อมพระราชทานชื่อตำบลแห่งนี้ว่า "สวนดุสิต" ในเบื้องต้นได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพลับพลาขึ้นเป็นที่เสด็จประทับแรมชั่วคราวและให้เรียกที่ประทับแห่งนี้ว่า “วังสวนดุสิต” โดยในปีพ.ศ.2442 เริ่มการก่อสร้างสร้างวังดุสิตขึ้นเพื่อเป็นพระราชวังที่ประทับถาวรจนตลอดรัชกาลและสร้างวัดเบญจมพิตรเป็นวัดประจำวังดุสิต เมื่อมีการขยายพระนครไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้ตัดถนนสามเสน และถนนราชดำเนินขึ้น ถนนราชดำเนิน คือ ถนนหลวง (Avenue) ที่ตั้งตามมาตรฐานตะวันตก ประกอบด้วย สะพาน น้ำพุ วงเวียน และต้นไม้ต่างๆ โดยแบบแผนจากถนน ชองเซลีเซ Champs Elysees และรูปแบบแนวความคิดที่ได้รับอิทธิพลยังคงมาจากสถาปัตยกรรมในประเทศฝรั่งเศส เพื่อเป็นที่เสด็จพระราชดำเนินระหว่างพระบรมมหาราชวังกับพระราชวังดุสิต เพื่อความสง่างามของบ้านเมืองและเพื่อให้ประชาชนได้เดินเที่ยวพักผ่อน จึงมีพระราชประสงค์ให้สร้างถนนราชดำเนินให้กว้างที่สุด และให้สองฟากถนนเป็นที่ตั้งวังและสถานที่ราชการใหญ่ ๆ มิให้สร้างตึกแถวหรือร้านเล็ก ๆ ซึ่งจะทำให้กลายเป็นย่านการค้า ถนนเส้นใหม่นี้มีต้นแบบมาจากถนน Champs Elysees (ชองป์ เอลิเซ่) กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ที่เคยเสด็จไปทอดพระเนตรแล้วรู้สึกพอพระทัย โดยแบ่งออกเป็น 3 ช่วง

- ช่วงที่หนึ่ง ก่อสร้างถนนราชดำเนินนอก จากประตูพระราชวังดุสิตตรงถึงสะพานผ่านฟ้าลีลาศ (ประตูพุดธิบาท) ปลูกต้นहुกวาสองข้างถนน

- ช่วงที่สอง ก่อสร้างถนนราชดำเนินกลาง จากสะพานผ่านฟ้าลีลาศ (ประตูปฏิบัติ) ถึงสะพานผ่านพิภพลีลา สองข้างถนนปลูกต้นมะฮอกกานี เป็นที่ตั้งของวังเจ้านายหลายวังภายหลังได้เปลี่ยนแปลงในสมัยรัชกาลที่ 8

- ช่วงที่สาม ก่อสร้างถนนราชดำเนินใน เริ่มจากสะพานผ่านพิภพลีลา มายังพระบรมมหาราชวัง มีการปรับรูปแบบถนนให้มีขนาดกว้างและสวยงามขึ้น อีกทั้งยังเป็นการลดบทบาทของวังหน้าลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนารูปแบบการปกครอง ให้ปลูกต้นมะขาม

ถนนสร้างเสร็จครบทั้งหมดในปี 2446 และพระราชทานนามให้ถนนเส้นใหม่ 3 สายเรียก รวมกันว่าถนนราชดำเนิน เป็นถนนโล่งกว้างที่มี 5 ช่องทางสัญจร สำหรับการจราจรของรถและทางเท้า ติดตั้งเก้าอี้เหล็กที่โคนต้น พร้อมไฟส่องสว่างจากเสาไฟตามแบบอย่างจากต่างประเทศ แต่ยังไม่มีการติดตั้งอยู่สองข้างทาง สาเหตุของการตัดถนนเนื่องจากมีพระราชดำริว่า ท้องที่ตำบลบ้านพานถม ถึงท้องที่ตำบลป้อมหักกำลังดัดสกรเป็นท้องที่เรือสวนเปลี่ยวอยู่ระหว่างถนนพญาไท (ปัจจุบันคือถนนนครสวรรค์) กับถนนสามเสน ยังไม่เป็นที่สมบูรณ์ทันเสมอท้องที่ตำบลอื่น เพราะยังไม่มีถนนหลวงที่จะทำให้ประชาชนทำการค้าขายสะดวกขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างถนนขึ้นโดยตัดตั้งแต่ปลายถนนพระสุเมรุข้ามคลองรอบกรุงที่ตำบลบ้านพานถม ตรงไปยังป้อมหักกำลังดัดสกร ข้ามคลองผดุงกรุงเกษมบรรจบกับถนนเบญจมาศ (ปัจจุบันคือส่วนหนึ่งของถนนราชดำเนินนอก) พระราชทานนามว่า "ถนนราชดำเนิน" โดยเริ่มสร้างจากถนนราชดำเนินนอกก่อน

เมื่อมีการสร้างที่ประทับถาวรขึ้นและเสด็จมาประทับบ่อยครั้ง จึงมีพระราชดำริที่จะสร้างพระที่นั่งต่างๆ ขึ้นเพื่อใช้ประกอบพระราชพิธีสำคัญ เช่นเดียวกับพระบรมมหาราชวัง จึงโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศเปลี่ยนนามวังสวนดุสิตเป็น "พระราชวังสวนดุสิต" นอกจากสร้างพระที่นั่งต่างๆ ขึ้นในพระราชวังสวนดุสิตแล้ว ยังโปรดเกล้าฯ ให้สร้างสวนและพระตำหนักพระราชทานให้เป็นที่พักของสมเด็จพระอัครมเหสี พระราชเทวี พระอัครชายา พระราชชายา เจ้าจอม และพระธิดา ยังมีสวนอีกมากมายได้แก่ สวนสี่ฤดู สวนหงส์ สวนบัว สวนฝรั่งกังไส สวนนกไม้ สวนม้าสน สวนผักชีเข้ม สวนญี่ปุ่น สวนวิลันดา และสวนโป๊ยเซียน และโปรดเกล้าฯ ให้จัดระเบียบพระราชวังดุสิตเป็นเขตพระราชฐาน ฝ่ายหน้า ฝ่ายใน อย่างถาวร หลังจากนั้นเมื่อการสร้างพระที่นั่งวิมานเมฆได้เสร็จ ในปี พ.ศ. 2445 จึงสร้างพระที่นั่งอัมพรสถานขึ้น พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระที่นั่งขึ้นอีกองค์หนึ่งทางด้านตะวันตกเฉียงเหนือของพระที่นั่งอนันตสมาคม ซึ่งในเวลานั้นเรียกว่า สวนแง่เต่ง (แปลว่า สิ่งงา) และทรงตั้งนามให้พระที่นั่งองค์ใหม่ว่า พระที่นั่งอัมพรสถาน พระสถิตยนิมานการ (ม.ร.ว. ชิด อิศรศักดิ์) เจ้ากรมโยธาธิการ ได้ดำเนินการก่อสร้างอยู่หลายปี ครั้นถึง ร.ศ. 125 (พ.ศ. 2449) ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พระยาสุโขมนัยวินิต (เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม)) มารับราชการในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงโยธาธิการ จึงได้เป็นผู้อำนวยการก่อสร้างพระที่นั่งต่อมาจนเสร็จ

ต่อมาทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ขยายเขตพระราชฐานด้านหลังพระราชวังสวนดุสิต เป็นเขตพระราชอุทยานส่วนพระองค์ พร้อมทั้งเป็นที่ประทับถาวรของพระราชธิดา เจ้าจอมมารดา ที่อยู่

ของเจ้าจอมและข้าราชการในพระองค์ เมื่อเสด็จสวรรคตแล้ว พระราชอุทยานนี้พระราชทานนามว่า "สวนสุนันทา" ซึ่งมีเนื้อที่ของสวนทั้งหมดจำนวน 112 ไร่ โดยมีอาณาเขตติดต่อกับถนนใหญ่ทั้งหมด 4 ด้าน คือทิศเหนือจดถนนราชวิถี ทิศใต้จดถนนอุทธรณ์นอก ทิศตะวันออกจดถนนราชสีมา และทิศตะวันตกจดถนนสามเสน

สำหรับงานด้านศิลปสถาปัตยกรรมในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสัญลักษณ์การเปลี่ยนแปลงของกรุงเทพฯ ที่เป็นรูปธรรม โดยเฉพาะในพระบรมมหาราชวัง ศูนย์กลางของการรับวัฒนธรรมตะวันตก ได้ปรากฏรูปแบบสถาปัตยกรรมที่แปลกใหม่ ซึ่งแสดงถึงความพร้อมของกรุงเทพฯ ได้มีการก่อสร้างพระที่นั่งด้วยรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกขึ้นหลายองค์ ทั้งในพระบรมมหาราชวัง และพระราชวังที่สร้างขึ้นบริเวณสวนดุสิตและสวนจิตรดา การก่อสร้างพระที่นั่งเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่ใช้วัสดุและเทคนิควิทยาการก่อสร้างแบบตะวันตก และทรงโปรดให้มีการว่าจ้างสถาปนิกจากต่างประเทศหลายคนเข้ามาออกแบบอาคารที่สำคัญหลายอาคารในช่วงของการ "สร้างบ้านแปงเมือง" อาทิเช่น พระที่นั่งอนันตสมาคม ที่ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นทางทิศตะวันออกของพระที่นั่งอัมพรสถานเพื่อใช้เป็นสถานที่เสด็จออกมหาสมาคม พระที่นั่งหลังนี้ออกแบบโดยมาริโอ ตามานโญ โดยมีเจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นแม่กองจัดการก่อสร้างและมีพระยาประชากรกิจวิจารณ์ (โอ อมาตยกุล) เป็นผู้ช่วย วังดิลกนพรัฐที่ทรงพระราชทานแด่พระบรมวงศ์เธอพระองค์เจ้า ดิลกนพรัฐ กรมหมื่นสรรควิสัยนรบดี พระราชโอรสพระองค์เดียวที่ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาทิพเกสร ราชินิกุลแห่งแคว้นล้านนา พระโอรสลำดับ 44 ออกแบบโดยสถาปนิกชาวเยอรมัน คาร์ล ซีกฟรีด เดอห์ริง (Karl Siegfried Dohring) ไม่เพียงแต่พระบรมมหาราชวังและพระราชวังที่เท่านั้นที่มีการสร้างพระที่นั่งตามรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตก หากแต่วังเจ้านาย บ้านเรือนขุนนางและคหบดี ก็ได้รับอิทธิพลจากสถาปัตยกรรมตะวันตกเช่นกันเช่น วังปารุสกวัน วังลดาวัลย์ พระตำหนักพระวิมาดาเธอฯ เป็นต้น ตัวอย่างของงานสถาปัตยกรรมในพื้นที่สวนดุสิตและพื้นที่ต่อเนื่อง ได้แก่

วังปารุสกวัน

เป็นวังที่รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างเป็นวังที่ประทับของ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ และ จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ พระราชโอรส เป็นรูปแบบคลาสสิก ก่ออิฐถือปูน ตามแบบวิลล่าของอิตาลี ทาสีครีม เดิมตัวพระตำหนักมี 2 ชั้น ต่อมามีการต่อเติมตัวพระตำหนักเพิ่มเป็น 3 ชั้น

พระที่นั่งอนันตสมาคม

เริ่มสร้างในปีพ.ศ. 2451 - 2458 ออกแบบโดย มาริโอ ตามานโญ สถาปนิกชาวอิตาลี เป็นพระที่นั่งที่สร้างขึ้นมาแบบสถาปัตยกรรม แบบอิตาลีเลียนเรอเนสซองส์ (Italian Renaissance) องค์พระที่นั่งเป็นอาคารหินอ่อนสองชั้น มีโดมสูงใหญ่อยู่ตรงกลางและมีโดมเล็กๆ โดยรอบอีก 6 โดม โดยโดมทั้งหมดทำขึ้นจากทองแดงได้รับอิทธิพลมาจาก โดมวิหารเซนต์ปีเตอร์ แห่งนครรัฐวาติกัน และ โบสถ์เซนต์ปอลแห่งกรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหาร

เดิมเป็นวัดราษฎร์ ชื่อวัดแหลม เนื่องจากตั้งบริเวณปลายแหลมที่สวนต่อกับทุ่งนา หรือมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าวัดไทรทอง ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสร้างสวนดุสิตขึ้น พระองค์ทรงทำผาติกรรมสถาปนาวัดขึ้นใหม่ และพระราชทานนามว่าวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม หมายถึงวัดของพระเจ้าแผ่นดินรัชกาลที่ 5

วัดนักบุญเซนต์ฟรังซิสเซเวีย

เป็นหนึ่งในโบสถ์คาทอลิกที่เก่าแก่ที่สุดแห่งหนึ่งในประเทศไทยแรกเริ่มมาจากกลุ่มของคริสตังญวนที่หนีการเบียดเบียนศาสนาในประเทศอันนัม เข้ามาในประเทศไทยพร้อมกับกองทัพไทยที่พระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงส่งไปสู้รบกับกองทัพของพระเจ้ามินหม่างเมื่อปี 1834 พระองค์ได้พระราชทานที่ดินซึ่งอยู่ติดกับวัดคอนเซ็ปชันให้พวกเขาสร้างศาลาใหญ่เป็นที่อยู่อาศัย

วังปารุสกวัน

พระที่นั่งอนันตสมาคม

วัดนักบุญเซนต์ฟรังซิสเซเวีย

วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามราชวรวิหาร

รูปที่ 2 สถาปัตยกรรมสำคัญในพื้นที่สวนดุสิตและพื้นที่ต่อเนื่อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยทั้งแบบเชิงปริมาณ (Quantitative Research Method) โดยคณะผู้วิจัยใช้ แบบประเมินคุณค่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมทั้งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ร่วมกับแบบประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยว (Questionnaires) เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ และร่วมกับการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research Method) ในลักษณะเชิงสำรวจ (Survey Research) การสังเกต การสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง (In-Depth Interview-IDI) แบบสำรวจเพื่อคัดเลือกแหล่งท่องเที่ยวและระบุความโดดเด่นทางวัฒนธรรม และการสนทนากลุ่ม (Focus Group)

เพื่อเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ภายใต้กรอบแนวคิดและวัตถุประสงค์ของงานวิจัย โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ

- 1) แบบสำรวจ การบันทึกภาพถ่าย และบันทึกรายละเอียดของแหล่งท่องเที่ยว
- 2) แบบสังเกตโดยบันทึกรายละเอียดของแหล่งท่องเที่ยว
- 3) แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (Individual – Depth Interview)
- 4) การสนทนากลุ่ม (Focus Group)

และเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลการวิจัยเชิงปริมาณ คือ

- 1) แบบประเมินคุณค่าทรัพยากรทางวัฒนธรรม
- 2) แบบประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ส่วนการเก็บข้อมูล มีทั้งแบบการรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Data) และการเก็บข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Data) โดยการลงสำรวจพื้นที่ (Site Survey) การประเมินคุณค่า ทรัพยากร และศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยคณะผู้วิจัยได้ใช้แบบประเมินคุณค่าทรัพยากรทางวัฒนธรรมและแบบประเมินศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยว และการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่ถูกคัดเลือก เป็นการเก็บข้อมูลเชิงลึกต่อการสำรวจพื้นที่เบื้องต้น

อภิปรายผล

แต่เดิมตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 อิทธิพลความคิดแบบบ้านเมืองตะวันตกเข้ามาและส่งผลถึงการเปลี่ยนผ่านแนวคิดเรื่องการจัดถิ่นฐานบ้านเมืองยิ่งต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ซึ่งตรงกับยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมของยุโรป การล่าอาณานิคมของประเทศทางฝั่งตะวันตกก็ยิ่งมีความรุนแรงมากขึ้น ส่งผลต่อการสร้างบ้านแปงเมืองที่รัชกาลที่ 5 ท่านทรงมีพระราชดำริที่จะขยายเมืองออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของพระบรมมหาราชวัง เนื่องด้วยภายในศูนย์กลางของกรุงรัตนโกสินทร์เริ่มแออัดและทรงมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างที่ประทับที่มีอากาศถ่ายเทได้ดีเพื่อรักษาพระวรกายของท่านให้แข็งแรงด้วย การที่ท่านทรงพยายามที่จะให้รอดพ้นการล่าอาณานิคมเพื่อไม่ต้องการเป็นเมืองขึ้นของประเทศเหล่านั้น จึงเป็นที่มาของการปรับเปลี่ยนประเทศเข้าสู่ยุคสยามสมัยใหม่ เพื่อให้ต่างชาติเห็นว่าประเทศไทยมีความเป็นอารยะเช่นประเทศตะวันตก เหตุการณ์ต่างๆ เหล่านี้จึงมีบทบาทในการทำให้การสร้างบ้านเมืองมีลักษณะที่แตกต่างไปจากเดิมตามวิถีของไทย แต่ก็ยังแฝงด้วยคติฐานความเชื่อในสิ่งที่เป็นหลักในการวางตำแหน่งที่ตั้งของเมืองหรือก็คือการวางผังที่มีผลต่อสัญญาณของเมืองในยุคนั้น รวมไปถึงรูปแบบของงานสถาปัตยกรรมที่มีความแตกต่างจากรูปแบบเดิมของไทย

ในส่วนของภูมิทัศน์ผ่านสัญญาณเมือง (Urban Morphology) ในย่านสวนดุสิตและพื้นที่ต่อเนื่องซึ่งเป็นพื้นที่เริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลง แต่เดิมรูปแบบสัญญาณเมืองของไทยจะมีลักษณะที่เข้ากับบริบทการเป็นเมืองเกษตรกรรมที่ประกอบด้วยเรือกสวนไร่นา น้ำที่ใช้ในการเกษตรกรรมที่มาจากแม่น้ำลำคลองและยังใช้เป็นทางคมนาคมสัญจรด้วย เมื่อมาอยู่รวมกันเป็นชุมชนถึงระดับเมืองก็

ยังใช้แม่น้ำลำคลองในการเป็นทางสัญจรและทางระบายน้ำจากภายในเมือง ต่อมาการใช้น้ำเพื่อการเกษตรกรรมก็จะลดลงเนื่องจากมีบ้านเรือนอยู่รวมกันมากขึ้น เส้นทางสัญจรทางบกก็จะเริ่มมีบทบาทในการเป็นเส้นทางคมนาคมภายในชุมชนและเชื่อมต่อสัมพันธ์กับชุมชนอื่นๆและมีขนาดไม่ใหญ่ เนื่องจากยังไม่มีการใช้รถยนต์ในช่วงเวลานั้น ต่อมาเมื่ออิทธิพลของชาติตะวันตกเข้ามาทำให้รัชกาลที่ 5 ทรงต้องเปลี่ยนแปลงบ้านเมืองให้สอดคล้องกับความทันสมัย เริ่มรับเทคโนโลยีและวัฒนธรรมหลายอย่างเข้ามามีบทบาทกับชีวิตประจำวันของผู้คนและโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับภูมิฐานของกรุงรัตนโกสินทร์จากลักษณะพื้นที่เกษตรกรรมเป็นพื้นที่ตามบริบทอุตสาหกรรม ดังตัวอย่างเส้นทางของแม่น้ำลำคลองที่มีความแตกต่างจากเส้นทางของถนน โดยลำคลองที่มีหรือขุดขึ้นมาใหม่จะเกิดขึ้นในแนวเชื่อมต่อกับแม่น้ำเจ้าพระยาด้านทิศเหนือของกรุงรัตนโกสินทร์ลงมาออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยาทางด้านใต้ การขุดคลองใหม่ที่สำคัญก็จะเป็นลักษณะแบบเดียวกัน คือ คล้ายวงแหวนที่เป็นรัศมีขยายออกไปทางด้านทิศตะวันออกของกรุง ซึ่งนอกจากจะใช้ในเรื่องการสัญจรเชื่อมขยายไปยังพื้นที่ต่างแล้วก็ยังใช้เป็นทางระบายน้ำออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยาด้วย ในขณะที่เส้นทางสัญจรโดยทางถนนจะมีลักษณะเป็นแนวแกนเหนือ-ใต้ หรือตะวันออก-ตะวันตกและบางส่วนก็มีการถมคลองหรือคูน้ำเล็กๆเพื่อใช้เป็นทางสัญจรทางบกแทน การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจากการรับอารยธรรมของชาติตะวันตกเข้ามาทำให้ภูมิฐานแบบเดิมของไทยเกิดการเปลี่ยนแปลงซึ่งจะเห็นผลลัพธ์บางอย่างที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน นอกจากนี้ ยังมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงฐานของเมืองเป็นตามแนวคิดที่มีการวางแนวอาคารและถนนที่สำคัญที่บ่งบอกถึงสถานะของถนนและสถาปัตยกรรมว่ามีสำคัญแตกต่างจากอาคารอื่น ๆ ดังเช่น ถนนราชดำเนินที่มีการวางองค์ประกอบของทั้งสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์ตลอดแนวถนนสองข้างทางที่แสดงสถานะความสำคัญของถนนเส้นนี้ มีแนวแกนที่เชื่อมต่อระหว่างพระที่นั่งอนันตสมาคมตรงไปตามแนวถนนถึงป้อมมหากาฬ แล้วเลี้ยวเพื่อมุ่งไปสู่พระบรมมหาราชวังที่จะเป็นการเชื่อมสถานที่สำคัญระดับชาติด้วยแนวคิดการจัดองค์ประกอบของจินตภาพเมือง (Image of The City) อีกด้วย

สำหรับมรดกทางวัฒนธรรมด้านสถาปัตยกรรมในย่านสวนดุสิตและพื้นที่ต่อเนื่อง จะแบ่งออกได้เป็นประเภทใหญ่ๆได้ 3 ประเภท คือ สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับศาสนา สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับวังหรือที่อยู่ของเจ้านายและสถาปัตยกรรมอาคารพักอาศัยทั่วไป สถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับศาสนาในพื้นที่นี้จะมีลักษณะแบบวัดไทยตามประเพณี ที่แตกต่างบางที่จะเกิดจากสถานที่ตั้งขึ้นอยู่กัชาติพันธ์ุ ในชุมชนที่อาศัยอยู่โดยรอบหรือลักษณะตามศาสนานั้นๆ เช่น โบสถ์คริสต์ เป็นต้น ในส่วนของสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับวังหรือที่อยู่ของเจ้านายจะได้รับรูปแบบของสถาปัตยกรรมตะวันตกเข้ามาแต่ก็ยังมีลักษณะบางอย่างที่ยังสอดคล้องกับสถาปัตยกรรมในพื้นที่ในภูมิอากาศแบบร้อนชื้น โดยยังมีรูปแบบของระเบียงรายรอบพื้นที่ใช้สอยโดยเฉพาะอาคารประเภทที่พักอาศัยที่จะทำให้ป้องกันแดดและฝนได้ดีกว่าเป็นอาคารรูปแบบตะวันตกอย่างเดียว

จะเห็นได้ว่าวิวัฒนาการของการเปลี่ยนแปลงทางด้านภูมิทัศน์ฐานเมืองและด้านสถาปัตยกรรมของกรุงรัตนโกสินทร์หากจะสรุปว่าเกิดจากอิทธิพลของชาติตะวันตกที่แผ่เข้ามาในย่าน

นี้ ทำให้ประเทศไทยต้องมีการปรับตัวเปลี่ยนแปลงแบบ”สยามใหม่”เพื่อความอยู่รอดของประเทศ แล้ว ยังอาจสรุปได้อีกว่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นหากเป็นพลวัตของโลกแล้วผลกระทบต่อประเทศไทยก็ยากที่จะต้านไว้ได้ สิ่งที่จะต้องตั้งสติให้ดี คือ การพิจารณานำมาพัฒนาให้เข้ากับบริบทของประเทศในเชิงกายภาพสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจและสังคมที่เหมาะสมกับประเทศไทยเพื่อเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างสอดคล้องกันต่อไป

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมการท่องเที่ยว. 2557. **แนวทางการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทางประวัติศาสตร์ ทางวัฒนธรรม**. สำนักพัฒนาแหล่งท่องเที่ยว.
- กองสารสนเทศภูมิศาสตร์. 2559. **สถิติ 2559 กรุงเทพมหานคร**. สำนักยุทธศาสตร์และประเมินผล กรุงเทพมหานคร : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
- กองการท่องเที่ยวสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร. 2560. **คู่มือท่องเที่ยวพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานครเขตดุสิต**. พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นกรุงเทพมหานคร เขตดุสิต
- ธรรมเกียรติ กันอริ. 2554. **พระนครควม**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ สายธุรกิจโรงพิมพ์
- บัณฑิต จุลาศัย พริศรี โปวาทองและรัชดา โชติพานิช. 2557. **วังสวนดุสิตเมื่อพระพุทธเจ้าหลวงสร้างบ้านสร้างเมือง**. กรุงเทพฯ: มติชน
- ปราณี กล่ำส้ม. 2552. **ย่านเก่าในกรุงเทพฯ**. เล่ม 2. วารสารเมืองโบราณ ฉบับพิเศษ กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ
- ประสิทธิ์ เอื้อตระกูลวิทย์. 2558. **ประวัติศาสตร์ไทย ม.4-6**. นนทบุรี: บริษัท สำนักพิมพ์เอ็มพันธ์ จำกัด. พิมพ์ครั้งที่ 1
- ภารดร ศักดา. 2557. **ชุมชน100ปี ในกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพฯ: แสงดาว
- ส.พลายน้อย. 2553. **เล่าเรื่องบางกอก**. กรุงเทพฯ: บริษัทสถาพรบุ๊คส์ พิมพ์ครั้งที่ 7
- สุภารัตน์ แสงจำนงค์. 2550. **รายงานการวิจัยเรื่องการศึกษาเพื่อพัฒนาเส้นทาง การท่องเที่ยวพระตำหนักในสมัยรัชกาลที่ 5 เขตพระราชวังดุสิต**. คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา
- สุภาภรณ์ จินตามณีโรจน์. 2553. **พัฒนาการย่านนางเลิ้ง**. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ 30 ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2553
- สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว. 2555. **กรุงเทพบนธารฝั่งแห่งวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ: ปาป้าพรินต์ติ้ง เฮาส์จำกัด
- สำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว. 2554. **กทม บางกอก บอกเล่า (เรื่อง)** กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตร
- สำราญ ผลดี. 2559. **ประวัติศาสตร์ชุมชนมุสลิมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำ เจ้าพระยาสมัยรัตนโกสินทร์ถึงปัจจุบัน ศึกษาพื้นที่บางกอกน้อยและบางกอกใหญ่**. วารสารวิชาการ

มหาวิทยาลัยธนบุรี. ปีที่ 10 ฉบับที่ : พฤษภาคม - สิงหาคม 2559
 สิริทิพร ภิรมย์รัตน์. 2549. การออกแบบชุมชนเมืองที่น่าอยู่ และยั่งยืน : ทฤษฎีและประสบการณ์.
 วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร ประจำ ปีการศึกษา 2549-
 2550
 เอนก นาวิกมูล. 2547. **ประมวลเรื่องรัชกาลที่ 5**. สำนักพิมพ์แสงดาว. พิมพ์ครั้งที่ 2

ภาษาอังกฤษ

Australia ICOMOS. 2013. **Cultural heritage places**. [online], accessed 10 June 2019
 Available from <https://australia.icomos.org/publications/charters/>
 Boym, Svetlana. 2002. **The Future of Nostalgia**. New York: Basic Books
 Catanese J.C. & Snyder.1988. **Introduction to Urban Planning**. New York: Mc Graw-Hill
 Dickman, S. 1996. **Tourism: An introductory text (2nd ed.)**. Melbourne:
 Hodder Education.
 Feilden, M. Bernard & Jokilehto, Jukka. 1998. **Management. Guidelines for World
 Cultural Heritage Sites**. Second Edition, Rome: ICCROM
 Harry L. Garnham, 1985. **maintaining the spirit of place in A Process for the
 Preservation of town character** Mesa: PDA,
 Hartshorn, T.A. 1980. **Interpreting the City: An Urban Geography**. New York :
 Wiley
 Lynch, Kevin. 1960. **Image of the city**. Cambridge: The MIT Press
 Morriss David, 1975. **Neighborhood Power: the new location**. Boston: Beacon Press.
 Montgomery, J. 1998. **Making a city: Urbanity, vitality and urban design**.
 Journal of Urban Design 3 (1), pp 93-116
 Norsidah Ujang. 2010. **Place Attachment and continuity of urban place
 Identity**. Department of Landscape Architecture, Faculty of Design and
 Architecture, Universiti Putra Malaysia (UPM). sian Journal of Environment-
 BehaviourStudies
 Speiregen, Paul David .1965 . **Urban Design the Architecture of Towns and
 Cities**. Krieger Pub Co